

Ziya Nur Aksun

Darbe Kurbanı Abdülazîz Han

*Zamanı, Hedefleri, Şehîd Edilişi,
Artçı Darbeler ve Yıldız Muhakemesi*

Yayıma Hazırlayan
Erol Kılınç

ÖTÜKEN

ZİYA NUR AKSUN; 29 Mayıs 1930'da Konya'da doğdu. İlk orta ve lise öğrenimi Konya'da yaptıktan sonra Ankara'ya giderek 1955 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İlerleyen yıllarda İstanbul'a yerleşen Z. N. Aksun, dönemin önde gelen aydınlarıyla ortak bir muhit teşkil etmiştir. Eserlerinden daha çok sohbetleriyle tanınmıştır. Osmanlı ve İslam tarihi hakkında geniş bilgisiyle, günlük siyasetimizin muhtelif gelişmelerini sağlam bir tarih muhakemesiyle değerlendirmesiyle, Osmanlı-Türk devlet telakkisi hakkındaki efsunkâr tespitleriyle, çevresinde toplanan her zümreden münevverleri ve gençleri etkilemiştir. Dünder Taşer ve Erol Güngör ile memleket meseleleri ve millî düşünce etrafında yaptığı sohbetleri, Dünder Taşer'in vefatını müteakip derlemiş ve 1974 yılında Z. N. rumuzu ile fikir hayatımıza kazandırmıştır. "Dünder Taşer'in Büyük Türkiyesi" adıyla yayınlanan bu eser Türk okuyucusunun büyük alakasını celp etmiş ve kısa zamanda altı baskısı yapılmıştır (12. Baskı, Mart 2015). İslam Tarihi hakkında Filibeli Ahmet Hilmi'nin eserini ele alarak ve genişleterek yazdığı eser (3 cilt, 5. Baskı, Aralık 2014) bugün halen aşılamamıştır. *Diriliş* dergisinde Z. N. rumuzuyla yazılmış makaleler neşreder. 1965'ten 1976 yılına kadar 7000 cilde yakın Osmanlı tarihi kaynaklarını tetkik eden Ziya Nur büyük bir *Osmanlı Tarihi* yazmak istemiş, fakat talih müsaade etmemiştir. 1976 yılında geçirdiği felç neticesinde konuşma ve yazma melekelerini kaybetmiştir. Sözü geçen Osmanlı Tarihi (6 cilt, 2. Baskı, Ocak 2010) yayınevimiz tarafından son haliyle neşredilmiştir. Ziya Nur Bey, tarihçiliğinin yanı sıra çağdaş Avrupa düşünce ve siyasetini yakından takip eden, güzel sanatlarda, bilhassa ressamlıkta kabiliyetli, şiir ve musikimize hayran bir mütefekkindir. Evinde muhafaza ettiği yağlıboya tabloları bir sergi açacak evsafa ve çokluktur. Ziya Nur Aksun 6 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının önemli âlim ve aydınlarından olan Z. N. Aksun, Osmanlı ve İslam Tarihi sahalarında çalışmış, bir kısmını tamamlayamadığı eserleriyle birlikte, ele aldığı dönemi okuyucuya bütün teferruatıyla yaşatmıştır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş..... 11

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN DEVRİ

<i>Tahta Çıkışı, Fikirleri ve Şahsiyeti</i>	15
Dıştaki ve İçteki Akisleri.....	17
Vezirler Arasındaki Eğilimler.....	18
İlk Tasarrufu ve “Taklîd-i Seyf (=Kılınç Kuşanma)” Merâsimi.....	20
Pâdişah’ın Hedefi.....	20
<i>Mehmed Emîn Âli Paşa’nın Sadrâzamlığa Tâyini</i>	22
“Sizinle aramdaki fark...”.....	23
<i>Keçecizâde Fuad Paşa’nın Sadrâzamlığı</i>	26
“...Ammâ borçlu bir Türkiye’ye vâris oldunuz.”.....	27
“Dârülfünûn Kaidesi”.....	28
“Bu devlet batmayacaktır.”.....	29
<i>Rusya’nın Balkan Politikası “Belgrad Vak’ası” ve İstanbul Protokolü (8 Eylül 1862)</i>	31
<i>Karadağ Meselesi</i>	34
Muzaffer Osmanlı Kuvvetlerinin Çetine Önerilerine Gelişi;	
İşkodra Sulhu ve Muâhedesinin İmzâsı.....	34
“Bu imtiyazlarla Avrupa’yı istilâ ederim!...”.....	35
“Bizi iğfâl ettiniz; memleketimiz harâb oldu; karşıdan baktınız!”.....	40
<i>Pâdişah’a Karşı Vezirler İttifakı ve Yûsuf Kâmil Paşa’nın Sadâreti</i>	42
Dedikodular ve Karşı Tedbirler.....	47
Ecnebî Sefirlerinin Arzusuyla Sadrâzam İndirilip Çıkarılan Bir Ülke!.....	49
<i>Sultan Abdülazîz Han’ın Mısır Seyâhâtı</i>	50
Süveyş Kanalı ve Mısır’ın Konumu.....	50
Mısır’a Doğru.....	51
Şarktaki Karşılama Âdâb ve Şeklinin Değiştiğine Dâir Bir Müşâhede.....	52
<i>Mehmed Fuad Paşa’nın Sadâreti</i>	54
Mısır’da Verâset Usûlünde Değişiklik; Vâli’ye “Hidiv” Ünvanı Verilmesi.....	55
<i>Yeniden Memleketeyn (=Eflâk-Boğdan) Meselesi</i>	59
Kuza Bey’in Kilise Emlâkına Elkoyması.....	59
Patrikhaneden Bağımsız Romen Kilisesinin Kuruluşu.....	61
Eflâk-Boğdan Meclislerinin Birleşmesi: İstanbul Protokolü.....	62
Hohenzollern Hânedanından Prens Charles’in Bey İntihâb Edilmesi.....	64
<i>Fuad Paşa’nın Azli, Mütercim Rüşdî Paşa’nın Sadâreti</i>	66
<i>Girit İsyamı – I.</i>	68
Sebepleri ve Seyri.....	68
<i>Mütercim Rüşdî Paşa’nın İstifâsı ve Mehmed Emîn Âli Paşa’nın Sadâreti</i>	73
<i>Belgrad ve “Kılâ’-i Hakaniye”nin Sırbistan’a Bırakılması</i>	75
“Belgrad kal’ası Sırbu eline geçdi vâh!”.....	76
“Yeni Osmanlılar”ın Karbonarı Esasına Göre Teşkilâtlanması.....	79
Yabancıların Rolü.....	80

Yeni Osmanlılar'ın Fikirleri ve Ülkeye Verdikleri Zararlar	81
“Efsunkâr” Hürriyet!... ..	87
<i>Reformlar Konusunda Avrupa Baskısı ve Devletlerin Görüş Ayrılıkları</i>	<i>91</i>
Rusya'nın Durumu: “Türkler Türk kaldıkça, yâni müslümanlarla hıristiyanları ebediyen ayıran dinî hükümlerden vaz geçmedikçe, başka türlü olamaz.”	93
“Kaanûn-ı esâsî! İşte yegâne çare!...”	94
<i>Sultan Abdülâzîz Hân'ın Avrupa Seyâhâtı</i>	<i>97</i>
Seyahat Başlıyor	99
“Aldığımız fiata veririz...”	101
Sultan Azîz Londra'da.....	103
Sultan Azîz Belçika ve Prusya'da.....	105
Dönüş.....	106
Seyahatın Sonuçları.....	107
<i>Girit İsyanı- II</i>	<i>109</i>
Batı Devletlerinin Notası ve Âli Paşa'nın Ada'ya Gidişi	109
Girit'e İmtiyazlar Bahşeden Reformlar	110
Yunanistan ile Siyâsî Münâsebetlerin Kesilmesi	112
Âli Paşa'nın Girit Politikasının Tenkidi	113
<i>Reformlar Hakkındaki Görüşler</i>	<i>117</i>
Fransa Islahat İçin Nota Veriyor!	117
Mekteb-i Sultânî ve Yabancı Mektepler Meselesi.....	119
Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye Kurulması.....	121
Yabancıların Emlâk Satın Alabilmeleri Meselesi.....	125
<i>Keçeci-zâde M. Fuad Paşa'nın Vefâtı; Şahsiyeti ve Hakkında Söylenenler.....</i>	<i>126</i>
<i>Süveyş Kanalı'nın Açılışı</i>	<i>133</i>
Siyâsî Netîceleri Hakkında Mehmed Ârif Beğ'in Dikkate Değer Mütâlaası	133
<i>Bulgarlar'ın Doğu Kilisesi'nden Ayrılması Muhtariyet Başlangıcı Olan Eksarhlığın Kuruluşu</i>	<i>137</i>
<i>Avrupa Dengesindeki Değişiklikler ve Rusya'nın Harekete Geçişİ</i>	<i>144</i>
“Anlaşmalar, onları yırtamayacak kadar zayıf devletleri bağlar!”	145
<i>Londra Konferansı (17 Ocak -13 Mart 1871).....</i>	<i>146</i>
<i>Sadrâzam ve Hâriciye Nâzırı Mehmed Emîn Âli Paşa'nın Vefâtı ve Şahsiyeti.....</i>	<i>148</i>
<i>Mahmud Nedîm Paşa'nın Sadâreti Sultan'ın Gayreti; İçerdeki ve Dışardaki Muhâlefet.....</i>	<i>154</i>
Bâbüâlî'nin Devletlerarası İhtilâflardan Faydalanarak Millî Nizâma Dönüş Hareketine Girişmesi.....	155
Sürgünler ve Maaşlarda İndirim Yapılması	160
<i>İstikrarsızlığın Kronikleşmesi: Midhat Paşa'nın Sadrâzamlığa Getirilmesi</i>	<i>164</i>
Yeni Sadrâzâmın Şahsiyeti	166
Mısır Hıdivine Dış Borç Alma Yetkisi Verilmesi	176
Midhat Paşa'nın Azledilmesi.....	176
<i>Mütercim Rüşdî ile Es'âd Paşaların Sadâretleri ile Azilleri.....</i>	<i>178</i>
<i>Şîrvânîzâde Rüşdî Paşa'nın Sadâreti ve Azli Darbeye Doğru Kanlı Yürüyüş.....</i>	<i>188</i>
Şîrvânîzâde'nin Cinâyete Kurban Gitmesi	188
<i>Seraskerlik de Uhdesinde Kalmak Üzere Ispartalı Hüseyin Avnî Paşa'nın Sadâreti ve Şahsiyeti</i>	<i>190</i>

<i>Bosna-Hersek İsyanı Sebepleri ve Seyri</i>	195
<i>Hüseyin Avnî Paşa'nın Azli ile Sakızlı Es'ad Paşa'nın Sadâreti,</i> <i>Ispartalı'nın Darbe Husûsunda Girişimleri</i>	200
<i>Mahmud Nedîm Paşa'nın Sadâreti Aydın Vilâyeti'ne Tâyin Edilen</i> <i>Es'ad Paşa'nın Şüpheli Ölümü</i>	205
<i>Hersek Hakkında Fransa Teklifi; Bâbüâlî'nin Devlet Borçları Hakkında</i> <i>Fâiz İndirimi Kararı ve Neticeleri</i>	208
<i>Hersek İsyanının Bir Avrupa Meselesi Hâline Gelişi; Andraşi Raporu;</i> <i>Bâbüâlî'nin Tedbîrleri</i>	213
<i>Bulgar İsyanının Başlaması</i>	217
<i>"Selânik Vak'ası" ve Neticeleri</i>	223
<i>Üniversite Öğrencilerinin Darbe Çetesince Planlanmış Nümâyîşi</i>	228
<i>"... Fedâî tarzında bir gürûh Mahmud Nedîm Paşa'yı îdâm etmek üzere</i> <i>Bâbüâlî'ye geliyorlar..."</i>	229
<i>Mahmud Nedîm Paşa'nın Azli</i>	232
<i>Mütercim Rüşdî Paşa'nın Sadrazamlığı: Darbe Çetesi İşbaşında</i>	237
<i>Darbecilerin Şahsiyetleri</i>	240
<i>Rüşdî Paşa</i>	240
<i>Hüseyin Avnî Paşa</i>	246
<i>Midhat Paşa</i>	250
<i>Hayrullah Efendi</i>	252
<i>Süleyman Paşa</i>	253
<i>Redif Paşa</i>	254
<i>Murad Efendi</i>	254
<i>Ve Darbe: Millî ve İslâmî İdealin Sembolü Sultan Abdülazîz Han'ın Tahttan İndirilmesi</i> ..	256
<i>Harbiye Talebelerinin Rolü</i>	263
<i>Darbe Geleneğinin Örneği</i>	268
<i>Darbeden Sonraki Şaşkınlık</i>	272
<i>İlk Defa Olarak Harem-i Hümayûn'a Tecâvüz ve Saray Yağması</i>	275
<i>"Vekil müvekkilini azledemez."</i>	277
<i>Sultan Abdülazîz Han Hazretlerinin Şahsiyeti</i>	279
<i>Dünyanın İkinci Büyük Deniz Gücü</i>	282
<i>Kara Ordusu ve Yenilikler</i>	283
<i>İngiltere'nin Endişeleri</i>	284
<i>Ulaşım ve Haberleşmede Yenilikler</i>	286
<i>Eğitim Politikaları ve Hukuk Alanında Mecelle'nin Ortaya Koyuluşu</i>	287
<i>Müsrifliği Jön Türk İftirasıdır!</i>	288

İKİNCİ BÖLÜM

DARBEDEN SONRAKİ GELİŞMELER VE ARTÇI DARBELER

<i>Sultan V. Murad'ın Tahta Çıkarılışı</i>	293
<i>Dıştaki Akisler</i>	295
<i>Hüseyin Avnî'nin Entrikaları</i>	297
<i>Sultan Abdülazîz'in Fer'îye'ye Nakli, Buradaki Günleri ve Vefâtı</i>	298
<i>Darbecilerce Resmen İleri Sürülen İntihar İddiası ve Tahlili</i>	301

Doktorların Raporu.....	302
Sultan Abdülazîz Han'ın Şehâdeti Hakkında Resmen ve Mahkeme Yoluyla Hükme Bağlanmış Deliller ve Sâir Rivâyetler	306
Sultan Azîz'in Şehîd Edildiği Gün Darbeciler ve Etrafindakiler Tarafından Hâkan'ın Taallukatına Revâ Görülen Muameleler.....	318
Defin	321
<i>Darbeden Sonraki Kaos: Sultan Murad'ın Hastalık Belirtileri</i>	323
Meşrûtiyet İcrâsı Müzâkereleri	324
<i>Darbeye İlk Tepki: Çerkes Hasan Olayı (16 Haziran 1876)</i>	330
<i>Sultan Murad'ın Rahatsızlığının Artması ve Tahttan İndirilmesi</i>	338
Veliahd Abdülhamîd Efendi'nin Devreye Girmesi.....	340
<i>Bir Darbe Girişimi Daha: "Çırağan Vak'ası" (19 Mayıs 1878) ve Ali Suavî</i>	347
Soruşturma Komisyonu Kuruluyor (20 Mayıs 1878).....	349
<i>Sultan Murad'ı Yeniden Tahta Çıkarmak İçin Yapılan Bir Darbe Girişimi Daha (Temmuz 1878)</i>	354
<i>Sultan Azîz'in Ölümü Hakkında Soruşturma Açılması</i>	356
Yıldız Mahkemesi Kuruluyor	357
Yıldız Mahkemesi'nin Kararları	360
Mahkûmların Akıbetleri	365
<i>Eserde Başvurulan Kaynaklardan Bazıları</i>	376
Dizin.....	379

Sunuş

ABDÜLAZİZ HAN, İmparatorluğumuzun atılım yapmak için yollar arayan ve çevresindekileri bu istikamette zorlayan son pâdişahıdır; ondan sonrakiler mevcudu mümkün mertebe muhafaza edebilmek, çökerken imkân nisbetinde bir şeyler kurtarabilmek için gayret göstermişlerdir. Bu niteliğiyle Sultan Aziz, bugünkü nesillerin hafızalarından saklanmış, pehlivanlığı, kaba sabalığı, müsrifliği hakkındaki bir takım münasebetsiz propaganda yaftalarıyla “karartılmış” aziz bir mağdurumuzdur... Halbuki onun 15 yıllık saltanatı, maariften orduya, hukukî çabalardan mimariye, sınâî ve ticarî konulardan ulaşımaya kadar bir çok alanda kökümüzle irtibatlı müesseselerin kurulması ve köklü kurumsallaşma çalışmalarıyla geçmiştir. Bu gidişle onun yabancı vesâyetini kiracağından, milletimizi tekrar güçlendireceğinden korkanlar tarafından da endişeyle takip edilmiştir. Nitekim, yabancıya kul olan, benliği yabancı hayranlığıyla beslenen, düşünce ve duyguları yabancı telkinleriyle yoğrulmuş, yabancı “üfürüğüyle” coşup hareketlenen ricâl ve ekâbirin kurduğı -günümüzde hâlâ sancılı yansımalarını siyasî entellerde gördüğümüz- uğursuz bir cuntanın gerçekleştirdiğı, dış destekli bir darbe ile tahtından indirilmiş ve âdi bir cinâyetle heder edilmiştir.

Bu kitabı, bilhassa darbelerin, cuntaların, AB ve ABD taraftarlığının, BOP projelerinin konuşulduğı bir ortamda yayınlamayı faydalı bulduk. Bu kitabın “Osmanlı toleransını” ve “çok kültürlülüğü” “devlet tahripçiliğı” ile karıştıranların zihinlerini netleştireceğini düşündük. Kavramların tarihî tecrübe süzgecinden geçirilmiş hakiki manaları idrak edilirse, günümüzün problemlerini çözmekte daha isabetli yollar bulunabileceğini anlatmayı ve bunun için de “tarihe danışma” alışkanlığı kazandırmayı arzu ettik. Bunun siyasî konularda kalem oynatanlar için bir farz hükmünde olduğunun anlaşılmasını ümit ettik.

Ziya Nur Aksun’un anlattıklarından ve yazdıklarından herkesin anlayabileceğı bir ifâdeye dönüştürerek, Abdülaziz Han devrini, onun hedeflerini, ona

karşı kurulan cuntanın zihniyet ve çalışmalarını, onun tahtından nasıl bir darbeyle indirildiğini ve sonra da nasıl bir cinayetle ortadan kaldırıldığını; ondan sonraki olayları ve ardı ardına gelen darbe teşebbüslerini, sonunda da kurulan özel bir mahkemeyele darbecilerin nasıl mahkûm edildiklerini aktardık.

Bunları Ziya Nur Aksun'un orijinal üslûbundan okumak isteyenler için 6 ciltlik *Osmanlı Tarihi*, kitapçılarda hizmete amâdedir; biz elinizdeki kitaptan pratik bir fayda bekliyor, entelektüel okur-yazar takımına anlama kolaylığı sağlamayı umuyoruz. Ve yaptığımızın Ziya Nur Aksun ağabeyimiz tarafından tasvip ve tasdik edildiğini görmekte de müsterih bulunuyoruz. Fakat asıl memnuniyetimiz, bu kitabı okuyanların onun bütün yazdıklarını okumaya yönelmeleri ile sağlanacaktır. İsteriz ki, onun âlim bir tarihçi, yüksek seviyede bir mütefekkir, etkili bir mürşit olduğunu okuyucu bizzat eserlerinden anlasın, gerçekten "*fenâfi'd-devle*" olmuş çağdaş bir "*Osmanlı münevveri*"ni kendi üslûbundan tanısın...

Okunması, anlaşılması, faydalı olması dileğiyle...

Erol Kılınc

BİRİNCİ BÖLÜM
SULTAN ABDÜLAZİZ HAN DEVRİ
(1861- 1876 M. / 1277 – 1293 H.)

Tahta Çıkışı, Fikirleri ve Şahsiyeti

SULTAN ABDÜLAZİZ, büyük birâderi Abdülmecîd Han'ın vefâtı üzerine, Osmanoğulları hanedanının en büyük evlâdı olarak, henüz 32 yaşında tahta çıktı (25 Hazîran 1861/16 Zilhicce 1277 salı). Annesi, gâyet dindâr ve hayırsever bir kadın olarak tanınan Pertevniyâl Sultan'dı. Yeni hükümdar, itinâlı bir tahsîl görmüştü; edebî ve millî kültürü çok kuvvetliydi. Özel kaleminde bulunmuş olan Memduh Paşa onu "güzel yüzlü, yumuşak sözlü, mâna inceliklerini kavramada kıvrak zekâyâ sahip, azametli olmakla beraber nâzik tavırlı, cömert huylu bir padişah" diye nitelendirmektedir. Arapça ve Farsça'ya vâkıftı; hattâ Arap edebiyâtına dâir bir risâle dahi yazdı ki, İbnülemin bunu Hâlis Efendi'nin kitapları arasında gördüğünü kaydetmektedir. Yazı yazma (kompozisyon) kabiliyeti kuvvetli ve çok düzgündü. Ulu ataları gibi hat'ta mahâreti vardı. Vâlidesinin Aksaray'daki câmiinde celf sülûsle bir levhası mevcuttur. Mutâdı üzere, hutût-ı hümâyûnun (pâdişahlık hat'larının) çoğunu kırmızı mürekkeple yazardı. Kardeşinin batı müziği merakına karşı, millî mûsikîmize bağlı idi. Bizzat güftelerini yapıp bestelediği zarîf eserleri vardır. İbnülemin, Âtuf Bey'in kendisinde mevcut *Hâtıra* isimli eserinden aynen şu fıkrayı nakletmektedir:

"Her saza âşinâ iseler de Mevlevî tarîkatına muhabbetlerinden dolayı, ney üflemeğe merakları ziyâde idi; yaz geceleri harem-i hümâyûnda yatak odalarının pencereleri açık olduğundan, bâzen neyle hazîn hazîn taksîm eylediklerini dinleyenlerin ruhu yüce âlemlere kanat çırpacak hâle gelirdi; bu hâli herkes bilir. Mükeyyefât (=keyif verici şeyler, uyuşturucular) ile aslâ ilgilenmediler. Hattâ mûskirât aleyhine bir makaale-i hakîmâneleri (=bilgece makaleleri) vardır."

Sultan Azîz, güzel sanatların yalnız şiir, hat, mûsikî kısmında değil, resim dalında da doğuştan bir yeteneğe sahipti. Bir kaç kalem darbesiyle yaptığı krokiler, Aywozowsky gibi bir ressamın dahi hayranlığını celbetmişti. Onun resimdeki yüksek kaabiliyetine, oğlu II. Abdülmecîd vâris olmuştur. Kendisi denizciliğe ve askerliğe fazla meraklı idi ve bu konularda derin bir “nufûz-ı nazara” mâlik idi.

Daha şehzâdeliği sırasında, devletin içine düştüğü ecnebî devletler vesâyetinden kurtulmak ve değişmeye başlayan devletler arası denge karşısında varlığımızı korumak için yegâne çârenin, çok kuvvetli bir ordu ve donanmaya sahip olmak olduğuna inanmış bulunuyordu. Onun içindir ki, daha cülûsunun başında, Rızâ Paşa'ya:

“Ben birâder gibi karı oğlan ile eğlenemem; beni işe alıştırmın. Ben mühimmât ile ve gemi techîziyle ve asker tertîbiyle meşgûl olmak isterim.”

diyordu. Cevdet'in naklettiği bu sözler, kendisinin daha şehzâdeliği sırasında dahi haysiyet kırıcı yabancı müdâhalelerine ne derece kızdığını göstermekte, bunun ortadan kaldırılması için tek yolun, her ne bahasına olursa olsun, kuvvetli bir ordu ve donanma meydana getirmekten ibâret bulunduğuna inandığını belirtmektedir.

Ayrıca bu yeni Sultan, mükemmel ata biniyor, güzel silâh kullanıyor, azametli fakat mütevâzı tavırları, millî örf ve âdete uyumlu hareketleri, âdab ve İslâmî emirlere uygun davranışları ve kuvvetli bünyesi sebebiyle, muhâfazakâr halk kütlelerince ilk Osmanlı pâdişahlarına benzetilerek, coşkun bir ümitle seviliyordu. Onun içindir ki, Cevdet:

“Sultan Abdülazîz Han hazretlerinin cülûsu, herkes tarafından memnuniyetle karşılandı, vâlidesi Sultan-efendi hazretlerinin dahi dindarlığı ve iffeti başka bir teselli sebebi oldu. Bundan dolayı devletin selâmeti ve milletin saâdeti emrinde halka yeniden ümit kapıları açıldı.” demektedir.

Aynı yazar, Abdülmecîd'in vefâtında zevk-ü safâya dalmış ileri ci ricâlden bâzılarının Sultan Murad'ı tahta oturtmak gibi bir niyete kapılmış olduklarını, bunun teşrîfât pusulalarında, Abdülazîz isminin açık bırakılıp, sonradan doldurulmuş olması ile de te'yid edildiğini söylemekte, Rumlarla Ermeniler'in “Bizim pâdişahımız

Abdülmeccîd idi, bu, müslümanların pâdişahıdır.” yollu söylentiler çıkardıklarını yazmaktadır. Buradan anlaşılmalıdır ki, millî kökten kopmuş bir kısım ricâl ile azınlığın azınlığı bir grup Yeni Pâdişah’tan hoşlanmamışlar; buna karşılık, geniş kütle ile halkın eğilimlerine saygılı olan muhâfazakârlar büyük bir sevince kapılmışlardır.

Yine Cevdet’in yazdığına göre, tahta çıkışı esnâsında, yabancıların telkînleriyle yapılan düzenlemelerden son derece tiksinti duyan halk arasında “Tanzîmat’ın fesh ve ilgâ olunacağı” yolunda söylentiler de yayılmıştır.

Dıştaki ve İçteki Akisleri

Bütün bunlar Abdülazîz Han’ın tahta çıkışının, yerli ve yabancı mahfillerde ehemmiyetle karşılanmasına, tamâmen ayrı açılardan telâkkî edilmesine sebep olmuştur. Yeni Pâdişah, yabancılar indinde, yaşlı Türkler hizbinin temsilcisi olarak görülüyor; dolayısıyla kendi menfaatlarına son verebilecek tasarruflara girişeceğinden endişe ediliyordu. İşte bunun içindir ki, meşhûr fakat şımarık ve serkeş İngiliz elçisi Canning, Abdülazîz Hân’ı daha şehzâdeliğinde “geri kafalı” olarak vasıflandırıyor ve onun muhâfazakâr ricâl ile halk kitleleri üzerindeki derin sempatisinden çekiniyordu.

Sultan Azîz de menfaatına düşkün tâcir devletin şımarık elçisi ile diğer sefirler hakkında başka türlü düşünüyor değildi. Nitekim biz-zat Abdülmeccîd, husûsî doktoru Spitzer’e bunu şöyle nakletmişti:

“Birâderim sefir ve konsolosların ziyaretlerini nasıl telâkkî eder bilir misiniz? Ekseriyâ hiddetle, bu gâvurlar size ne kadar dost görünürlerse görünsünler, yine de hepsi müttefikân bizim düşmanlarımızdır. Elimde olsa, hepsi birden kayığa bindikleri zaman topları üzerlerine çevirtir ve geberdiklerini büyük bir zevkle seyrederdim.” (der.)

Eğer bu sözler doğruysa, aslında son derece merhametli ve hukuca saygılı olan Abdülazîz Han’ın, yabancı müdâhalelerine ne kadar kızdığını ve devletini kudretsiz görmekten ne derece acı bir elem duyduğunu gösterir. Şu hâliyle onu, yalnız tavırlarıyla değil, mânevî ve fikrî yücelikleri itibarıyla da yükseliş devirlerinde devle-

tin başında bulunmuş olan şanlı atalarına benzetmek mümkündür. Ecnebiler için kötü ve tehlikeli görünen bu vasıflar, bizim için son derece üstün ve millî noktadan mukaddes meziyetlerdir.

Lamouche ise onun “İslahat aleyhinde olmakla tanındığını” yazmaktadır. Joan Haslip “Çok mütevâzı ve basit zevklere sâhip, yenilikten ziyade muhâfazakâr eğilimli bir kimse olduğu, tamâmen eski âdet ve kaanunlara bağlı bulunduğu söyleniyordu.” demektedir. Hattâ onun, pederinin yaptıklarını dahi tenkîd ettiği ve tasvip etmediği rivâyet edilmiştir.

Bununla berâber çıkışından hemen sonra yayınladığı hatt-ı hümayûnda “Memleket halkının can, mal ve ırzlarının emniyetini sağlamak için çıkarılmış bulunan kaanunları te’yîd ve te’kîd” etmiş ve dolayısıyla Tanzîmat’ı tasvip ettiğini üstü kapalı olarak bildirmiştir. Aynı hat’ta bu ifâdenin ardından *şer’î hükümler*, saltanatın temeli ve Hilâfet kudretinin esası, adâletin kendisi olarak nitelendirilmekte ve şer’î işlere dikkat emredilmekte, kara ve deniz askerlerinin nizâm ve intizâmının da artırılmasına çalışılması istenmekteydi. Cenâb-ı Hakk’ın Osmanlı mülküne bağışladığı servet kaynaklarının genişletilmesinin gerçek ilerleme olduğu ifâde edilmekte, bütün bunlarla devletin istiklâlinin indlerinde çok mühim bulunduğuna tekrâren işâret edilmekteydi.

Şu hat ile yukarıda belirttiğimiz rivâyetler, Pâdişah’ın millî noktadan çok ulvî ve yüksek olan gâyesini göstermekte, nizâmlama (Tanzîmat) nâmıyla girilen lüzûmsuz bâzı uygulamaları da tasvip etmediğini ortaya koymaktaydı. Nitekim Pâdişah hazretleri bîat töreninden sonra Dolmabahçe Sarayı’nda birâder-zâdeleri olan şehzâdeleri taltîf ve temin ettikten sonra, “icraata kıyâm eylemiş ve işe mâbeyn-i hümayûndan başlamıştır.” Harem-i hümayûnda büyük değişiklikler yapıp saray masraflarını azalttığı gibi, hemen her gün Sadrâzam’ı çağırarak, protokolü bir yana bırakıp yapılacak işlerin müzâkeresine başlamıştır.

Vezirler Arasındaki Eğilimler

Fakat muhtelif takımlara ayrılan ve sefâretlere de sırt veren ricâl, bu durumdan hoşnud olmamışlar; Pâdişah’ın şu gayretini kırmak ve onu kontrol altına almak için frenlerle korkutmaya kalkışmışlardır. Nitekim Cevdet, Rızâ ve Dâmâd Mehmed Ali Paşalar arasındaki çe-

Sultan Abdülaziz Han

kişmeye uzaktan bakan Âlî Paşa takımının, zamanın nüfûzlu kişilerini böyle birbirine düşürerek ikbâl sırasının kendilerine gelmesini gözlediklerini kaydetmekte ve:

“Âlî Paşa dahi ‘Pâdişah’ın bir taraftan korkusu olmazsa idâresi kaabil olmaz.’ itikadında bulunmağla, onu frenklerle ürküterek saltanatın dizginlerini eline alıp da ilerleme yoluna yöneltmek niyetinde idi ve bir aralık Mehmed Ali Paşa’ya bile Pâdişah’ı sefâretleri eliyle ürküterek ele alıp da kullanmanın lüzûmunu açmıştı; Mehmed Ali Paşa ise, bu düşüncenin yersiz olduğunu, mahremâne olarak birine söylemişti; hangisinin yolu doğrudur bilmem; zamâne bizi bir hâle getirmiş ki, isabetli yolu bulmak müşkil idi; Cenâb-ı Hak bizleri tarîk-ı hakk-u savâba hidâyet ve irşâd eyleye.” demektedir.

Görülüyor ki, hâlâ yalancı şöhrete sâhip olan bir kapıcı-zâde, Osmanoğlu pâdişahını, sefâretler mârifetiyle eline almak istemekte ve böyle bir adam da bugün “büyük vatanperver” sayılabilmektedir. İşte Sultan Azîz, böyle cüce adamlar arasına düşmüş âbide gibi bir şahsiyettir ki, günümüze kadar uzanan çöküş devrimizin her halde en büyük devlet reîsidir. Hemen 60 senedir Osmanlı kamuoyu böyle bir pâdişah aramakta ve âdetâ onu beklemekteydi.

İlk Tasarrufu ve “Taklîd-i Seyf (=Kılınç Kuşanma)” Merâsimi

Tahta çıktığının onbirinci günü “taklîd-i seyf” (=kılınç kuşanma) merâsimi yapılmış; Abdülazîz Han karadan Ebâ Eyyûb türbesine gitmiş; bütün devlet ricâli hazır bulunduğu halde, Fetih Sûresi okunmağa başlamış ve Şeyhülislâm Efendi, hazîne kethudâsının elinden Hz. Ömer’in kılıncını almış, Pâdişah’a vermiş, o dahi öpüp başına koyduktan sonra efendiye iâde buyurmuştur. Sonra Şeyhülislâm, kıbleye yönelerek sol eline kılıncı alıp, sağ eliyle bağını çevirip, özel bir duâ ile kuşatmıştır. Cevdet’in yazdığına göre:

“Bu kılınç Ömerü’l-Fâruk hazretlerinin mübârek kılıncıdır ki, Mısır’daki Abbâsî halifeleri bunu uğur sayarlarmış; Abbâsî halifeleri bu kılıncı Sultan Selîm’e kuşatmış ve Hilâfet-i İslâmiye’yi Osman Oğulları’na terk etmiştir.”

Pâdişah’ın Hedefi

Pâdişah hazretleri, sürekli olarak devlet işleriyle meşgûl oluyordu. Bir gün Bâbîâlî’ye uğruyor, memurları taltîf ederek “hepinizden güzel hizmet bekliyorum” deyip gayretlerini artırıyor; diğer gün Bâb-ı Fetvâ’yı (=Şeyhülislamlık makamını) ziyaret ederek ulemâ sınıfına iltifatta bulunuyor; öbür gün kışlaları dolaşarak askerleri teftîş ediyordu. Böylece devlet müesseselerinin çalışmalarına hız vermek istiyor; devletin iktisâden ve fiilen kuvvetlendirilmesi için çok ciddî bir gayret gösteriyordu. Tersâneyi, silâh imâlâthanelerini, tophâneyi, silahhaneyi, baruthaneyi sık sık ziyâret ediyor; bunları genişleterek, kara ve deniz ordularının bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirmek istiyordu.

Pâdişah dünya siyasî dengesinin değiştiğini gâyet açık olarak görüyor; bunun Rusya’yı Osmanlı’ya karşı serbest bırakacak şekilde geliştiğini, bu vaziyet karşısında muhakkak surette kuvvetli bir ordu ve donanmanın vücûda getirilmesinin en sâlim yol olduğuna inanıyordu. Bunun için Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Paşa’dan, ter-

sâne tahsîsâtının 50-60 bin kese artırılmasını istiyordu. Sadrâzam, Cevdet'in aktardığına göre "Malî dengenin tahammülü olmadığı cihetle, şimdi bunun vakti değildir." diye özür bildiriyor; Pâdişah da bundan kırılmış olduğundan, azlediliyordu. Başmâbeynci Hâfız Mehmed Bey ise *Hakaayku'l-Beyân fî Hakk-ı Cennetmekân Sultan Abdülazîz Han* adlı risâlesinde bu hususu şöyle anlatıyordu:

"Cennet-mekân tarafından Osmanlı kudretinin düzenlenmesi ve bir şekle sokulmasına girişilmesi, tahta çıkışlarında sadrâzam olan Kıbrıslı Mehmed Paşa merhûmu şaşırtmış olmasından, bir gün münasebetini getirerek 'Efendimiz, bugün devletimiz kabuksuz bir yumurta hâlinindedir; bir taraftan bir diken dokunacak olursa mâazallah akıp gidecektir. Evvelâ mâlî durumumuzu düzeltelim; daha sonra asker tanzîmine, donanma hazırlamaya çalışalım.' gibi özür beyan etmesi, Pâdişahı ilk hamlesinde keder ve üzüntüye düşürecek bir hâle getirmişse de, Padişah hazretleri, 'Evet ammâ başkaları bizim ıslahatımızı beklemez, bir taraftan bir düşman yüz gösterir, özellikle bugün Karadağ mes'elesi ortada. Bu mes'elenin meydana kaldırılması, herhalde güzel silâhlı bir asker sevkiyle Osmanlı kudretini göstererek bertaraf edilmesi zorunlu bir görev derecesindedir. Binâenaleyh hem ıslahata imkân derecesinde çalışmak, hem de devletin şan ve kudretini duyurmak hükümet etme hikmetine uygun düşer.' bilgece sözleriyle adı geçeni susturmuştur."

Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Paşa bu kanaatında yalnız değildir ve hemen bütün ricâl, ordu ve donanmanın kuvvetlendirilmesini mâkul görmekle berâber, henüz zamânı gelmediğine inanmaktadırlar. Yazdıklarından anlaşıldığına göre, kudretli bir devlet isteyen Cevdet bile "Pâdişah'ın kara ve deniz kuvvetlerini ikmâl hırs ve düşkünlüğü teşekkür olunacak murâddan idi; lâkin mülkiye işleri ve mâliyyeyi ıslâh edip de hâsıl olacak gelir fazlasını buraya sarfetmek lâzım gelirken, işin ortasından başlaması teessüf sebebi olmuştur." demektedir.